

**TIJDSCHRIFT
VOOR
NUMISMATIEK**

**EUROPEES GENOOTSCHAP
VOOR MUNT- EN PENNINGKUNDE**

MAART-APRIL 1981 - VOL. XXXI - Nr. 2
TWEEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

AFDELING ANTWERPEN

Naar aanleiding van het verzoek om ontslag als voorzitter van de afdeling, werd op 14 maart 1981 een afscheidsvergadering gehouden ter ere van de heer P. De Baeck.

Meer dan 25 jaar was de heer P. De Baeck de bezieler van de afdeling, bijzonder bij voordrachten, waar hij op ludieke wijze passende opmerkingen ten beste gaf of aanvullende gegevens aan de toehoorders verduidelijkte.

Het bestuur van de afdeling liet deze gelegenheid niet voorbijgaan en haar voorzitter werd op een gepaste manier gehuldigd.

De heer J. Pittoors, medestichter van het E.G.M.P., stond in voor de feestrede (foto links)

<i>Redactie, directie</i>	Pierre DEGEL Strijdersstraat, 36 3300 - TIENEN
<i>Publiciteit</i>	Fernand JOURET Wemmelsesteenweg, 159 1090 - BRUSSEL
<i>Thesaurie, verzending</i>	Pierre le MAIRE De Broquevillelaan, 53 - Bus 12 1200 - BRUSSEL
<i>Bijdrage</i>	Beschermend lid : 500,-BF. Lid : 325,- BF. - Buitenland : 375,- BF. te storten op P.C.R. 000-0846038-04 van het Europees Genootschap voor Munt- en Penningkunde te 1200 - BRUSSEL of via de afdelingen.

INHOUD

Afdeling Antwerpen	45
Een ongekende as van L. Aelius Caesar	47
Wapenmünzen en vroege uilen van Athene (vervolg)	49
Zielmispenningen	61
Miniatuur munten België	63
Bibliografie	65
Manifestaties	69
Nieuwe aanmuntingen	73
Veilingen en catalogi	78
Hoekje van de verzamelaar	81

Foto blz 1: Atheense decadrachme (470 voor Chr.)

Uniek exemplaar en recent geveild voor ongeveer twaalf miljoen

Als afscheidsgeschenk werd door de heer Moors aan de heer De Baeck een zeldzame «Verzekeringsspennig» aangeboden. Ondervoorzitter Van Laeken trad deze hulde bij (foto rechts).

EEN ONGEKENDE AS VAN L. AELIUS CAESAR

Arnold MEYNAERTS

Keizer Hadrianus (117-138 n.C.) koos L. Ceionius Commodus in 136 n.C. tot opvolger en adopteerde hem. Hierdoor kreeg hij als nieuwe naam L. Aelius Verus Caesar en werd hij aangesteld tot proconsul van Pannonia (in het huidige Hongarije). Op de eerste januari 138 stierf hij echter aan tuberculose, ongeveer 5 maanden voor de keizer.

In de muntenverzameling van het museum van Leuven, in 1938 geschonken door Victor De Munter, vonden we een nog niet gepubliceerde as van Aelius Caesar. Hieronder volgt de beschrijving:

Vz.: hoofd van Aelius, naakt naar rechts; errond: L. AELIVS CAESAR
Kz.: galei met roeiers naar rechts; op het dek zijn drie rechtstaande personen zichtbaar voor een gewelfde kajuit; vexillum op de boeg; erboven langs de rand: COS III, in de afsnede: SC
gew.: 9,34 g; diam.: 24,7 mm; stempelstand: ↓ (6.00 u.).

De voorzijde van het stuk is gewoon voor Aelius; we kunnen ze terugvinden in *R.I.C.*, II, p. 482, nrs. 1065-1073 (schaars) en in *B.M.C.*, III, p. 545, nr. 1927. Een eerste merkwaardigheid die we voor het keerzijdetype kunnen opmerken is de galei, vermits alle keerzijdetypes van Aelius normaal een personifikatie dragen, die dan meestal nog verwijst naar zijn adoptie door Hadrianus en zijn relatie met hem (bv. Concordia, Pietas, Felicitas, Fortuna en Spes). Salus verwijst tenslotte nog naar de verzwakkende

gezondheid van Aelius en Pannonia naar zijn goeverneurschap in die provincie. Maar nog opvallender is het omschrift (COS III) als we weten dat al zijn munten van het jaar 137 dateren (zie hiervoor: *R.I.C.*, p. 319 en *B.M.C.* (introduction), p. clxxxv). In dat jaar was Aelius immers aan zijn tweede consulaatsjaar bezig, hetgeen op de munten afgekort wordt tot COS II. Aangezien hij in het begin van het jaar 138 gestorven is, is Aelius nooit voor de derde maal tot consul verkozen, zodat het omschrift COS III onmogelijk kan voorkomen op zijn munten!

Waarschijnlijk is voor het slaan van het stuk (door onachtzaamheid?) een muntstempel gebruikt van Hadrianus en hebben we hier dus te doen met een hybride. De galei is immers een veel gebruikt keerzijdetype op de koperstukken van Hadrianus. Een as met dit keerzijdetype vinden we terug in *R.I.C.*, II, p. 427, nr. 673 (schaars) en in *B.M.C.*, p. 439, nr. 1342 (vz.: «Hadrianus Augustus»). Dit type werd volgens *R.I.C.* aangemunt van 125 tot 128 n.C., zodat er een tijdsspanne van ongeveer 10 jaar ligt tussen het gebruiken en het foutief hergebruiken van deze muntstempel.

Dergelijke anomalieën kwamen in die periode wel meer voor (1). Een eenvoudige verklaring hiervoor vinden we in de «*Numismatic Notes and Monographs*» van de A.N.S., nr. 133, p. 52, waar C. Kraay zegt dat bij gelegenheid passende keerzijdestempels kunnen overgedragen worden van de ene regering naar de andere, en dit vooral in een periode waarin veelvuldig en snel een ander heerser aan het bewind komt (2). Dit is wel toepasselijk voor de korte regeringsperiode van Aelius.

Geraadpleegde werken

- *B.M.C.: Coins of the Roman Empire in the British Museum III (Nerva to Hadrian)*, door H. Mattingly.
- *R.I.C.: Roman Imperial Coinage II (Vespasian to Hadrian)*, door H. Mattingly en E.A. Sydenham.
- *Numismatic Notes and Monographs nr. 133: The Aes Coinage of Galba*, door C.M. Kraay (The American Numismatic Society, New York 1956).

Voetnoten:

(1) Bv.: *R.I.C.*, p. 445, nr. 837: hybride: vz. van Hadrianus (COS III), kz. van Aelius (COS II), 134-138 n.C./*B.M.C.*, p. 548 nr. *: sestertius van L. Aelius maar op de kz.: COS III (vermeld onder «Uncertain»)/*B.M.C.*, p. 368, nr. *: denarius, vz. AELIUS kz.: COS III (vermeld onder «Uncertain»).

(2) Engelse tekst: «In a period of frequent changes of ruler, occasional suitable reverse dies might, as a matter of convenience, be carried over from one reign to another.»

WAPPENMÜNZEN EN VROEGE UILEN VAN ATHENE (VERVOLG)

Harry DEWIT

B) Wapenmünzendentetradrachmen (4 drachmen)

- 14 Vz. : Gorgonekop met uitgestoken tong, geen cirkel. Kz. : Stierekop van hetzelfde type als nr. 12 in vierkante depressie : 1 ex. (16,48 g). De keerzijdestempel zou best een herwerkte voorzijdestempel van een didrachme kunnen zijn.
- 15 Vz. : Gorgonekop met uitgestoken tong. Zelfde stempel als vorig stuk. Kz. : Panter- of leeuwepkop en twee voorpoten, in vooraanzicht, het geheel in vierkante depressie : 22 ex. (16,68 - 17,36 g). De keerzijdestempel werd blijkbaar speciaal vervaardigd om de stempel met de stierekop te vervangen. Deze munt hoort duidelijk bij de didrachme 13b.

C) Pasmunten van gelijkaardige fabricatie als de pasmunten der Wapenmünzen doch van een type dat niet bekend is voor de didrachmen

- 16 Oog. 1/4 obool : 4 ex. (0,17-0,14 g).
Seltman klasseerde dit type als een fractie van de didrachme met het protome van een paard naar rechts. Als deel voor het geheel zou het oog voor het paard gestaan hebben. Het oog kan echter even goed als deel van de Gorgone staan.
- 17 Kikker. Obool : 4 ex. (0,66-0,71 g).
- 18 Blad. Hemiobool : 1 ex. (0,25 g).
- 19 Granaatappel. Hemiobool : 11 ex. (0,27-0,36 g).
Het is best mogelijk dat er didrachmen van de vier genoemde typen bestaan hebben. Misschien duikt er nog wel een op.

D) Elektrummunten van hetzelfde type als de Wapenmünzen

Elektrum is een legering van goud en zilver dat vooral door de Ionische steden van Klein-Azië als muntmetaal werd gebruikt. Daar in Europees Griekenland praktisch uitsluitend zilver als muntmetaal werd gebruikt bestaat er grote onenigheid onder de numismaten over de vraag of volgende stukken aan Klein-Aziatisch of aan Europees Griekenland dienen te worden toegeschreven.

- 20 Vliegende kever (dus verschillend van de kever op de didrachme) : 2 ex. (0,25 en 0,29 g) en 1 ex. (0,129 g).
- 21 Wiel met 4 versterkte spaken : 2 ex. (1,35 en 1,41 g).
- 22 Uil : 9 ex. (1,31-1,44 g) en 1 ex. (0,32 g).
Op de keerzijde van deze stukken staat een driehoekig teken, dat Seltman als een delta las, volgens Jongkees (3) staat op het lichtste exemplaar duidelijk een A.
- 23 Stierekop van hetzelfde type als nr. 12 : 7 ex. (0,65-0,87 g).
- 24 Geplooid mensenbeen : 1 ex. (0,65 g). Seltman ziet hierin een «afkorting van de triskelis».
- 25 Oog : 2 ex. (0,13 en 0,19 g).

De maximale frequentie der gewichten ligt voor de didrachmen	tussen 8,4 en 8,5 g
drachmen (wiel)	4,2 en 4,3 g
drachmen (achterste helft van paard)	4 en 4,25 g
obolen	0,55 en 0,65 g.

Deze gewichten suggereren duidelijk dat deze zilvermunten samen horen. Ze zijn enerzijds geslagen volgens Euboeisch gewicht met een didrachme die theoretisch 8,73 g weegt (Aeginetische didrachme = 12-12,3 g), anderzijds zijn ze naar Aeginetisch model onderverdeeld in 2 drachmen van 6 obolen. In een zuiver Euboeisch systeem zouden we eerder een stater, verdeeld in drie drachmen verwachten.

Alle beschreven didrachmen hebben eveneens een karakteristiek element met elkaar gemeen : hun keerzijde. Zoals de andere Griekse munten uit de beginperiode hebben deze stukken slechts een afbeelding aan een enkele zijde. De keerzijde is de afdruk van een vierkante metalen baar, waarop gehamerd werd om het muntplaatje goed in de voorzijdestempel, die in een aambeeld vastzat, te drukken. Om uitschuiven tegen te gaan werden deze baren aan hun uiteinde voorzien van inkervingen. De inkervingen in de keerzijdestempels die ons hier interesseren verdelen een vierkante baar met 10 à 11 mm zijde als volgt: of

Deze munten zouden dus gemaakt zijn door eenzelfde atelier, waar verschillende typen waren gekreëerd; ze konden echter ook het produkt zijn van een muntalliantie tussen verschillende stadstaten, die elk munt sloegen met hun eigen embleem op de voorzijde en met een gemeenschappelijke, karakteristieke keerzijde.

Voor de Franse numismaten hadden vorige eeuw aan Athene gedacht als bakermat van deze serie. Daar er echter weinig of geen vroege munten konden gevonden worden voor de steden van het eiland Euboea werd de serie Wappenmünzen gebruikt om deze leemte op te vullen. Ze werd dan beschouwd als een federale munt van Euboea. Na een stempelstudie van de ingeklopte vierkanten van de keerzijden komt Seltman in zijn baanbrekend werk tot het besluit dat sommige stukken met verschillende voorzij-

de typen met éénzelfde keerzijdestempel geslagen waren. Dus deze munten kwamen uit eenzelfde atelier! Er viel nu nog uit te maken welk atelier ze sloeg. Seltman stelt vast dat alle emblemen die op Wapenmünzen voorkomen eveneens terug te vinden zijn op de schilden der soldaten die op Attische vazen staan afgebeeld en besluit dat de munten Atheens zijn.

Onderlinge vergelijking van deze uiterst eenvoudige keerzijdemoetieven :

Een vierkantje door twee diagonalen verdeeld, zorgde voor heel wat moeilijkheden en twijfels. Het grote probleem is het feit dat de diagonalen en de zijden van de vierkante baar snel wegsleten en vervormden onder het voortdurend hameren op de hete muntplaatjes. Het is dan ook onmogelijk de identiteit vast te stellen van twee afdrucken die door eenzelfde baar zouden gemaakt zijn, de ene, geslagen met de baar in nieuwe staat, en andere met de baar in totaal versleten staat.

Seltman is ongetwijfeld te enthousiast geweest en een strenge kritiek van R.J. Hopper (10) wees uit dat heel wat stempels, die Seltman voor identiek had aanzien in feite slechts een twijfelachtige gelijkenis vertonen en dat hij zich een paar maal zelfs duidelijk had vergist. Dit neemt echter niet weg dat er een paar voorzijdestempels, triskelis en amphora bijvoorbeeld ontegensprekelijk met elkaar verbonden zijn met eenzelfde keerzijdestempel en dat er tamelijk grote zekerheid bestaat over een paar andere stempeldentiteiten. Het bewijsmateriaal blijft dus voldoende om tot eenzelfde atelier te besluiten en dat dit atelier Atheens was is zelfs een van de weinige zaken waar alle numismaten het voor het ogenblik eens schijnen te zijn. De numismaten zijn het bijvoorbeeld al veel minder eens als het gaat over de datering en de interpretatie van de verschillende typen. In dit verband mogen we wel zeggen dat er zelden zoveel is geschreven over een numismatisch onderwerp en dat het gepresterde onderzoek ook zelden zo weinig betrouwbare resultaten heeft afgeworpen.

Voor de datering van de aanvang van de serie Wapenmünzen dient er rekening gehouden te worden met de munthervorming van Solon. Deze wordt beschreven in een passage van Aristoteles' Athenaeon politeia, 10,2 en luidt ongeveer als volgt: «Naar het schijnt schafte hij (Solon) de schulden af, alvorens zijn wetten uit te vaardigen en vermeerderde hij daarna de maten en de gewichten, evenals de munten. Het is inderdaad onder zijn archontaat, dat de maten groter werden dan de Pheidonische (d.i. de maten van het eiland Aegina) en dat de mine, die vroeger een gewicht had van 70 drachmen werd aangevuld tot de honderd». Het is ongelooflijk hoeveel verschillende interpretaties philologen en numismaten over deze korte tekst hebben gegeven. Wat het numismatisch aspect van de kwestie betreft, komen de enen tot het besluit dat Solon de Atheense munt zwaarder maakte dan voorheen, anderen dat ze lichter werd of dat haar gewicht hetzelfde bleef, nog anderen dat Solon de uilen lanceert. De laatste jaren gaan er meer en meer stemmen op om te beweren dat er eenvoudigweg

geen munten ten tijde van Solon in Athene geslagen werden en dat Aristoteles een latere hervorming bij vergissing aan Solon toeschrijft.

Met de regelmaat van een klok komen elk jaar nieuwe interpretaties van deze tekst uit en het ligt niet in onze bedoeling hierover eveneens stelling te nemen. Wij besluiten alleen dat, gezien deze wel zeer uiteenlopende interpretaties, deze tekst waarschijnlijk nooit bruikbaar zal zijn om enige numismatische theorie te staven.

Seltman meende in een serie didrachmen van Aeginetisch gewicht (11,13-12,35 g) met een amphora op de voorzijde en een gelijkaardig doch niet identiek ingeslagen vierkant op de keerzijde, een bewijs gevonden te hebben voor het lichter maken door Solon van de Atheense munt. Hij veronderstelde dat de zwaardere munten met amphora de eerste munten van Athene waren, die dan, na de hervorming van Solon onmiddellijk zouden gevolgd zijn door de Wappenmünzen van Euboeisch gewicht en voorzien van een cirkel om ze van de zwaardere serie te onderscheiden. Deze theorie van Seltman wordt thans niet meer aanvaard vooral omdat het algemeen aspect van de zwaardere reeks meer doet denken aan de munten der eilanden en ook omdat het weinig waarschijnlijk is dat de laatste zware munten en de eerste Wappenmünzen met enkele maanden verschil door eenzelfde atelier kunnen geproduceerd zijn. De zwaardere amphoramunten worden dan ook over het algemeen aan Carthaea op het eiland Ceos of aan het eiland Andros toegeschreven.

Wat de interpretatie van de Wappenmünzen betreft staan we in feite nog minder ver dan met de datering. In de beschrijving der typen zijn er al enkele vernoemd, vooral dan de stelling van Seltman, die in de verandering der typen het spoor ziet van het aan de macht komen van diverse politieke partijen. Hij oordeelt dat de muntmeesters, die bij het aan de macht komen van een andere politieke partij werden benoemd, munt sloegen met het wapen van de leidende familie in de partij of met het partijwapen zelf (wel met loodrechte spaken). Numismaten en archeologen zijn over het algemeen geneigd deze vroege munttypen een zuiver godsdienstige betekenis te geven of ze ten hoogste te beschouwen als emblemen van de stadstaat met een niet godsdienstige oorsprong die na verloop van tijd toch «heilige» symbolen geworden zijn. De persoons- of familiegebonden interpretatie van Seltman vond dan ook geen gehoor.

Als argument voor Seltman zouden we kunnen aanvoeren dat andere Ionische steden wel een aanmuntung hadden met verschillende typen en we denken hier in de eerste plaats aan de stad Cyzicus, die in de 200 jaar

deze staten waar de munten weinig variëren vinden we een stad waar de munt op enkele tientallen jaren tijd minstens een dozijn maal van type verandert en dit eventueel om religieuze redenen.

Een oplossing waar verschillende numismaten schijnen aan te denken zonder er echter over het algemeen klaar voor te durven uitkomen is een verband leggen met de Panathenaeische feesten die jaarlijks in juni-juli werden gevierd op de geboortedag van Athena. De bijzonderste gebeurtenis was de grote processie waarin men het nieuw kleed, dat elk jaar aan de goding geschonken werd, meedroeg. Het feest ging vergezeld van muziekwedstrijden, litteraire wedstrijden en atletiekkampioenschappen. Vanaf 665 werden om de 4 jaar de Panathenaeen met meer luister gevierd: de Grote Panathenaeen. De prijzen die de atleten ontvingen waren de bekende Panathenaeische vazen, gevuld met olie van de heilige olijfbomen. De musici kregen vergulde kransen en geldprijzen.

Raven, geciteerd door Kraay (5) suggereert dat sinds 566 er bij elke grote Panathenaeische feesten een nieuw munttype zou gekreëerd zijn. Er zijn een twaalfstal typen van Wappenmünzen gekend zodat de serie dan tot 516 zou kunnen doorlopen. De wapenmunten alleen maar gaan beschouwen als commemoratieve munten of als prijzen van het festival schept problemen vermits het de enige munten waren die circuleerden. We kunnen moeilijk gaan veronderstellen dat er telkens 4 jaar diende gewacht te worden alvorens er opnieuw een voorraad munten beschikbaar was. We kunnen ook veronderstellen dat een meer voorkomend type (de wielen bijvoorbeeld) de eigenlijke munt was die doorlopend geslagen werd terwijl de andere dan eventueel als geldprijs zouden gediend hebben.

Er is dan nog het probleem van de elektrummunten. Het staat zeker niet vast dat alle hierboven vermelde typen in dit metaal tot de serie der Wappenmünzen behoren. Anderzijds is het moeilijk géén verband te leggen tussen bijvoorbeeld de didrachmen met uil of die met stierekop en de elektrummunten van hetzelfde type. Indien we echter het principe van een Atheense muntslag in elektrum aannemen dan roept dit weer nieuwe problemen op. Elektrummunten of goudmunten zijn een zeer ongewoon verschijnsel in Europees Griekenland. De andere goudmunten in deze streken hebben altijd het karakter van noodmunten (bijvoorbeeld toen de Atheners in uiterste nood in 407-406 v. Chr. gedwongen waren de gouden victories van de Akropolis te smelten om munt te slaan). Seltman veronderstelt in deze optiek dat de elektrummunten zouden geslagen zijn door de Alcmaeoniden, in ballingschap te Delphi. Het goud zou afkomstig geweest zijn van de giften van de Klein-Aziatische steden voor de wederopbouw van de tempel, die door de Alcmaeoniden was ondernomen. Jongkees (3) vindt het echter best mogelijk dat de Atheense munt, indien er geen zilver in voorraad was, elektrummunt sloeg.

Al bij al krijgt het begin van de Atheense muntslag met zijn vele typen en zijn bimetalisme toch een zeer eigenaardig karakter dat fel afsteekt tegen

de meer gestabiliseerde munttypen en het monometallisme van de naburige staten. Misschien hebben de Ionische tradities van Athene hier toch een rol gespeeld.

Een volledige chronologische volgorde opstellen is in de huidige staat van het onderzoek niet mogelijk. Zekere stempelverbindingen zijn weinig talrijk en volgens stijl klasseren houdt vele risico's in. Over het algemeen wordt aangenomen dat de amphora eerst komt, gevolgd door de triskelis. Vermits echter door de meeste auteurs wordt betwijfeld dat de zwaardere amphoraserie Atheens zou zijn, hoeft het eerste stuk van de Wappenmünzen niet noodzakelijk de amphora te zijn. Vermits er anderzijds, in tegenstelling met wat Seltman beweert, geen stempelverbinding is tussen Astragalos en kever zou ons inziens de kever wel eens de oudste munt van Athene kunnen zijn gezien zijn primitief aspect en de afwezigheid van de ring, ook omwille van het feit dat deze munt duidelijk werd vervaardigd als imitatie van de Aeginetische schildpadden terwijl de amphora's, alhoewel ook op dat model geïnspireerd, er toch reeds veel onafhankelijker van staan. Het protome van een paard naar links zal, gezien zijn primitieve stijl ook wel ergens een plaats vinden in het begin van de serie. Aan het einde van de serie komen zeker de groep Wappenmünzenuil, stierekop, gorgonekop en de twee didrachmen met gorgonekop.

Over het einde der reeks Wappenmünzen en de overgang naar de eerste uilen heerst grote onenigheid. Seltman veronderstelde dat de aanmunting der uilen de Wappenmünzen gedeeltelijk overlapt. Beide series zouden in afzonderlijke Atheense munthuizen zijn vervaardigd. Zijn sterkste argument voor deze theorie is het feit dat er praktisch geen pasmunten bestaan met het type der vroegste uilen terwijl er veel zijn van de Wappenmünzen. Zonder tegenargumenten aan te voeren hebben latere numismaten deze theorie naast zich neergelegd doch H.A. Cahn (18) trad haar enkele jaren geleden opnieuw bij.

In verband met het invoeren van de eerste uilen wordt dikwijls volgende tekst van een leerling van Aristoteles geciteerd: «Hij (Hippias) riep de munten die toen in Athene in omloop waren binnen tegen een vastgestelde prijs. Maar nadat men hem deze munten had gebracht om een nieuw munttype te slaan, bracht hij hetzelfde zilver weer in omloop».

Deze passage wordt echter even uiteenlopend geïnterpreteerd als de tekst over de hervorming van Solon. De enen besluiten dat Hippias inderdaad een nieuw type liet slaan, de anderen dat hij onder dit voorwendsel alleen een soort belasting op het kapitaal had geïnd. De tekst leert ons dus alleen dat Hippias misschien toch met plannen voor een nieuw munttype rondliep (Wappenmünzen-tetradrachme of eerste uilen?).

De lancering van deze nieuwe munt betekende veel meer dan gewoon een verandering van type, ze kwam neer op een fundamentele verandering van de Atheense economische politiek.

Munten waren de meest gewone vorm waarin zilver werd uitgevoerd. In de regel hebben zilverproducerende landen zwaardere munten dan de landen zonder mijnen. Hoe zwaarder de stukken waren hoemeer geliefd ze waren als betaalmiddel op de internationale markt.

Met de creatie van een zilvermunt die veel zwaarder woog dan die van haar rechtstreekse handelskonkurrenten, Aegina en Korinthe, doet Athene een poging om de leiding van de internationale handel over te nemen. Aegina schijnt zich wel van het gevaar bewust geweest te zijn want in Egypte werd een Aeginetische «schildpad» teruggevonden met hetzelfde gewicht als een Atheense tetradrachme. Het Atheense opzet slaagde volledig want de uilen werden het internationale betaalmiddel bij uitstek. Op enkele details na zullen deze stukken nagenoeg onveranderd worden verder geslagen gedurende een tweetal eeuwen waarna ze als internationale munt worden vervangen door de tetradrachmen van Alexander de Grote.

De Atheense uilen zijn eveneens van kapitaal belang voor de Westerse numismatiek omdat ze a.h.w. het prototype zijn van het merendeel der Griekse, Romeinse en moderne munten, in die zin dat de voorzijde wordt ingenomen een enkel centraal motief, meestal een hoofd in profiel terwijl de keerzijde meer gediversifieerde motieven in lager reliëf vertoont. Een blik op de Arabische en de Chinese numismatiek zal de lezer er wel van overtuigen dat onze munten er evengoed heel anders hadden kunnen uitzien.

Wat de datering der eerste uilen betreft kunnen we een drietal «scholen» onderscheiden.

H. A. Cahn (18) verdedigt een vroege datum. Hij steunt zich daarbij hoofdzakelijk op de schat van Gela, in 1956 gevonden, 1076 stukken waaronder 187 archaische uilen, begraven rond 485. Hij verwondert er zich over dat de eerste typen van Syracuse en Gela, waarschijnlijk geslagen rond 530 v. J. Chr. en zeker niet later dan 510 v. J. Chr., alle in nieuwe staat zijn terwijl de uilen alle versleten zijn. Hij besluit dat de uilen merkkelijk ouder zijn en herneemt de oude stelling van Seltman dat Solon de uilen creëerde. Ook de 6 archaische uilen van de Benha vondst, begraven rond 485, vertonen zware sporen van circulatie.

W. Price en N. Waggoner bestudeerden de grote Asyut vondst, opgegraven in 1968, bestaande uit 681 Griekse munten waaronder 127 archaische uilen. Volgens de auteurs werd de schat begraven rond 475. Ze besluiten uit hun onderzoek dat de eerste uilen dateren rond 510-507 v. J. Chr., en dat ze geslagen werden in het kader van de restauratie van de Atheense democratie in 510.

C. M. Kraay betwijfelt deze datering en houdt het bij 527-520 v. J. Chr. Hij steunt zich hoofdzakelijk op de aanwezigheid van 5 van de vroegste uilen in de schat van Tarente, volgens zijn interpretatie begraven rond 510. R. T. Williams bestudeerde de invoering van het helmtype met helmkam over de

ganse lengte van de helm bevestigd. Hij besluit dat dit model het voorgaande, nl. met helmkam op staafje, niet vervangt voor 525 v. J. Chr. in de Attische kunst. Op enkele van de vroegste uilen komt nog het oude model voor.

Alle dateringsmogelijkheden liggen dus in feite nog open.

Het lijkt ons toch dat Athene, ten tijde van Solon nog een vrij onbelangrijk stadje, zich moeilijk een dergelijke muntpolitiek kon veroorloven. Hippias daarentegen lijkt ons een voldoende prestigieus personage om als promotor van een dergelijke operatie te fungeren, temeer daar bij waarschijnlijk wel beschikt over de nodige zilvervoorraden om het projekt ten uitvoer te brengen. Onder zijn regering was de internationale toestand gunstig voor dit projekt. In 540 waren de Spaanse zilvermijnen in toestand gevallen van de Carthagers zodat Grieken en Perzen van een hunner belangrijkste zilverleveranciers waren afgesneden. De zilverproductie van het Lauriumgebergte was op dat ogenblik nog wel niet zeer belangrijk doch Hippias bezat rijke koncessies in Macadonië die op dat ogenblik zeker aan belang zullen hebben gewonnen. Er was een grote vraag naar zilver vanwege het Perzische rijk en vanwege Egypte.

Een andere aanduiding ten voordele van een datum onder Hippias is een obool met op voorzijde Athenakop en op keerzijde uil, in plaats van de olijftak staat er een korenaar en in plaats van de drie eerste letters van de stadsnaam staat er HΙΧ. Hippias heeft deze munt waarschijnlijk niet in Athene laten slaan, hij zou de Atheners nodeloos tegen de borst gestoten hebben. De korenaar kan een argument zijn voor een toeschrijving aan Eleusis. Voorstanders van een datering onder Hippias redeneren dat er al uilen onder Hippias moeten bestaan hebben vermits hij er een pasmunt op zijn naam van uitgeeft. Tegenstanders beweren dat Hippias de munt na zijn val, in ballingschap liet slaan. Daar ons inziens de uilen een typisch produkt van de «vette jaren» zijn waarbij waarschijnlijk een nauwkeurige planning te pas kwam lijkt een eventuele creatie van de uilen in de euphorie om de herwonnen democratie onwaarschijnlijk en zelfs een paar jaar na 510 kunnen we moeilijk van overvloed spreken. De mijnen van Macedonië zijn definitief verloren terwijl de rijke zilverader in het Lauriumgebergte, die tot op een diepte van 100 m zit, waarschijnlijk nog niet of nog maar pas ontdekt is. Een revolutie, gevolgd door politieke twisten en een inval van de Spartanen, die in 506 tot Eleusis geraken, lijken nu niet bepaald gunstige omstandigheden om een internationale handelspolitiek te plannen. Wat de volgorde der verschillende varianten der uilen betreft, staan we voor twee theorieën die diametraal tegenover elkaar staan.

Volgens Seltman vangt de muntslag der uilen aan met een reeks stukken van zeer primitief aspect die er werkelijk verschrikkelijk uitzien. De stijl zou dan geleidelijk geëvolueerd zijn naar stukken van een zeer mooie archaische stijl (Seltman groep H).

Kraay (5) daarentegen meent dat de uilen juist met deze groep van mooie stijl beginnen en dat de massaproductie later een achteruitgang in stijl en afwerking veroorzaakte. Vermits het type vrijwel niet evolueert in de loop der jaren lijkt het hem waarschijnlijker dat de vele afwijkingen van het standaardtype die in Seltman groep H kunnen worden waargenomen, in feite experimenten zijn die bij de creatie van het type hun plaats hebben. Zo zien we bijvoorbeeld dat de uil op sommige stukken naar links gekeerd is (zoals op de Wappenmünzen). De Atheners, die zeer bijgelovig waren keerden de uil waarschijnlijk later naar rechts omdat links als een slecht omen werd beschouwd. Het keerzijdetype van deze stukken is ook in een kleinere vierkante depressie ingeschreven dan bij het normale type, de olijftak werd vervangen door een wassende maan. Op andere stukken staat Athena afgebeeld met een helm van het oudere model (helmkam op staafje), van dit type werd waarschijnlijk afgezien omdat de helmkam neiging vertoonde om buiten het veld van de munt te vallen.

Uit de studie van de Asyut vondst besluit Kraay dat het einde van de serie Archaische uilen bijna zeker ca. 479 kan gedateerd worden. Indien dit waar is kan dit een aanduiding zijn dat de olijfkranen op de helm van Athena, die het kenmerk is van de volgende serie, waarschijnlijk werd toegevoegd ter ere van de zeeslag van Salamis in 480 en niet ter gelegenheid van de overwinning te Marathon in 490.

P.S.

Dit artikel was reeds ter perse toen het artikel van Leopoldo Gancio El Escarabejo de Atenas (Gaceta numismatica Nr. 57 blz. 15-17) verscheen. In dit artikel wordt een exemplaar van de didrachme met scarabee (ons Nr. 4) gepubliceerd. Het is niet duidelijk of het hier om het derde gekende exemplaar gaat of over het tweede gekende exemplaar dat in het artikel van Hopper (10) zonder gewicht werd gesignaleerd als verschenen op de Londense markt en dat dan in Amerika opnieuw zou opgedoken zijn. Het gepubliceerde exemplaar weegt 8.254 g.

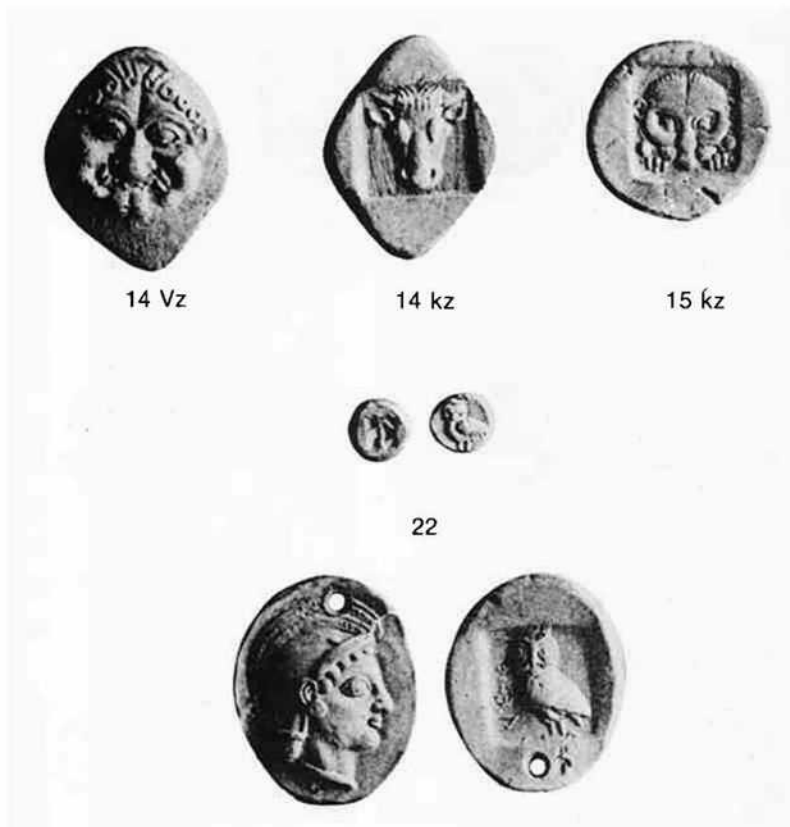
Beknopte bibliografie

- (1) SELTMAN, T., *Athens, its history and coinage before the Persian invasion*. Cambridge 1924.
- (2) ROBINSON, S., (Bespreking van het boek van Seltman), *Num. Chron.* 1924, p. 329-341.
- (3) JONGKEES, J.H., Notes on the coinage of Athens, *Mnemosyne* 2, 1945, p. 81-115.
- (4) YALOURIS, N., Athena als Herrin der Pferde, *Mus. Helv.* 7, 1950, p. 12 en vlg.
- (5) KRAAY, C.M., The archaic owls of Athens, *Num. Chron.* 16, 1956, p. 45-67.
- (6) WALLACE, W.P., The early coinage of Athens and Euboia, *Num. Chron.* 2, 1962, p. 23-42.
- (7) WILLIAMS, R.T., The «owls» and Hippias, *Num. Chron.* 6, 1966, p. 9-13.
- (8) BALMUTH, M.S., Athens or Phlius, *Schw. Münzbl.* 16, 1966, p. 1-5.
- (9) KRAAY, C.M., An interpretation of Ath. Pol. ch. 101, *Essays in Greek coinage presented tot Stanley Robinson*. Oxford 1968, p. 1-9.
- (10) HOPPER, R.J., Observations on the Wappenmünzen, *ibidem*, p. 16-39.
- (11) RAVEN, E.J.P., Problems of the earliest owls of Athens, *ibidem*, p. 40-58.
- (12) BICKNELLE, P., The earliest dates of the archaic owls of Athens belonging to Seltman's Groups H and L., *Ant. Class.* 38, 1969, p. 175-180.
- (13) WILL, E., Soloniana. Notes critiques sur des hypothèses récentes, *Rev. et. gr.* 82, 1969, p. 112-116.
- (14) KRAFT, K., Zur Solonischen Gewichts und Münzform, *Jhrb. F. Num. u. Geldgesch.* 19, 1969, p. 7-24.
- (15) CRAWFORD, M.H., Solon's alleged reform of weights and measures, *Eirene* 10, 1972, p. 5-8.
- (16) LEVY, La réforme solonienne des mesures, poids et monnaies. A propos d'une controverse récente, *Gaz. num.* 23, 1973, cah. 89.
- (17) Hippias et les premières chouettes athéniennes, *Rev. Num.* 16, 1974, p. 151-154.
- (18) CAHN, H.A., *Kleine Schriften zur Münzkunde und Archaeologie*. Basel 1975, p. 81-89.
- (19) RHODES, P.J., Solon and the numismatists, *Num. Chron.* 15, 1975, p. 1-11.
- (20) HACKENS, T., Chronique numismatique, *Ant. clas.* 46, 1977, p. 215-218.
- (21) KRAAY, C.M., The Asuyt hoard : Some comments on chronology, *Num. Chron.* 17, 1977, p. 189-198.
- (22) PICARD, O., Les origines du monnayage en Grèce, *Histoire* 1978, nr. 6, p. 13-20.
- (23) HOLLOWAY, R.R., Bespreking van : M. Price and N. Waggoner, Archaic Greek coinage. The Asuyt Hoard. London 1975, *Gnomon* 1978, H. 7, p. 597-600.
- (24) KRAAY, C.M., Archaic and classical Greek coins. London 1976.

13

Didrachme kz

ZIELMISPENNINGEN

P.F. Jozef PITTOORS

Hoewel U vermoedelijk niet bekend, begrijpt U dadelijk dat het wat te maken heeft met overlijdens- en begrafenisritueel. Maar het gebruik ervan is haast al twee eeuwen in onbruik! Plaatselijke gebruiken, levensomstandigheden en welstand hebben ons leven en gewoonten diep gewijzigd. Het uitreiken van zielmispenningen in onze gewesten gebeurde na de zieledienst (begrafenisritueel in de kerk) in opdracht van de gegoede of rijke families. Het was als een laatste blijk van vrijgevigheid tegenover de minderbegoeden, de armen en de misdeelden uit hun omgeving. Heden is het doodsprentje de enige blijk van dank en aandenken.

Van in de 16de tot diep in de 18de eeuw, werd aan de armen, die op de zieledienst aanwezig waren een penning uitgereikt. Deze was, onmiddellijk na de dienst, omruilbaar tegen een brood: HET volksvoedsel bij uitmuntendheid. Het verzilveren van deze penningen gebeurde bij de bakker; en deze op zijn beurt bij de adellijke familie van de overledene.

U hebt ook opgemerkt, dat deze zielmispenningen niet onder het volk verspreid werden. Zij keerden steeds naar de adellijke familie terug. Het was, vanwege de overledene en zijn familie als een laatste joviaal gebaar tegenover armen en misdeelden van zijn omgeving én parochie.

Deze zielmispenningen zijn zeldzaam én gezocht. Weinig verzamelaars kunnen bogen op bezit van enkele exemplaren. Musea i.z. van Volkskunde, laten geen gelegenheid voorbijgaan ze bij publieke veilingen aan te werven. Deze penningen werden steeds in doodgewoon metaal gemaakt. Volgt nu de beschrijving van enkele van die numismatische documenten uit het bezit van het Museum Vleeshuis te Antwerpen.

Beschrijving van zes «ZIELMISPENNINGEN»:

1. Ronde penning in koper, diameter 31 mm. Deze penning is glad en zonder enig omrandingsmotief. Op de vz.: 1555 / ECCE / GRATIA; op de kz.: HUBRECH / T. VAN DE / SANDE
2. Ronde penning in geel koper. Op de vz. een schild = het familiewapen, waarop drie hondenkoppen naar links gewend. Er rond gegraveerd: INT. GASTHUIS. PROCHIAEN. - Op de kz. ondereen gegraveerd: + / HEER - IAN / AERNT Z^o - Hij was aalmoezenier van het ziekenhuis.

3. Ronde penning in geel koper van 35 mm. Op de vz. in het midden een monstrans gegraveerd in een stralenkrans. Op de kz. binnen twee gekruiste groene takken gegraveerd: ARNOLDUS / VAN DEN / BOSCH / 1684. Gezien de voorzijde vermoedelijk van een geestelijke.
4. Ronde bronzen penning van 39 mm. Op de vz. rondom gegraveerd: HIERONIMUS. LE. CLERC. In het middenveld: OBIJT / 26 / APRIL = / LIS 1722. Op de kz.: rondom gegraveerd: CATHARINA BOOI / OBIJT / 22 DECEMBRIS en in het midden: 1722.
Merk op dat beiden in hetzelfde jaar overleden. Het betreft vermoedelijk een echtpaar.
5. Ronde penning in geel koper van 45 mm. Op de vz. rondom een dikke bladerkrans, waarin vier bloemen voorkomen. In het midden stapt «de dood» met staf en tuig over een dodenakker. Op de kz. rondom een bladerkrans als op de vz. In het middenveld, onderaan: een kroon / MELCHIOR EMBRECHT / een pot bloemen.
6. Overlijdenspenning in geel koper van 37 mm. Op de vz. een band dwars over het weelderig groen van een boom waarop: CORNELIUS CLOECK. Op de kz. een heilige met op het hoofd een drievoudige kroon. Hij is met een wijde mantel omkleed. Hij houdt in de rechterhand een hoorn en in de linker een staf met drie dwarsstaven. Het is de patroonheilige van de overledene: de H. Cornelius.

MINIATUUR MUNTEN BELGIË

Jan DE LEY

Op onze vergaderingen duiken regelmatig kleine Belgische muntjes op van 13 mm. Dikwijls werd ons hieromtrent inlichtingen gevraagd. Van lid J. De Ley ontvingen we volgende lijst van deze speelmunten welke gemaakt werden bij Ludwig Christian Lauer, Neurenberg.

Het zou de steller van dit artikel genoeg doen moesten lezers die nog andere kleine muntjes bezitten of kennen, hem hiervan op de hoogte stellen om de lijst te kunnen volledigen, op het volgende adres: Jan De Ley, 30 Laaglandlei, 2120 Schoten, tel. 58.63.55.

1. *1 Cent* (Centiem) 1888 - koper (brons)
model 1 Centiem koper, Leopold I 1833-1862
Vz. IMITATION L. CHR. LAUER NURNBERG 1888
Kz. L. CHR. LAUER NURNBERG 1 Cent.
2. *2 Cents* (Centiem), 1888 - koper (brons)
model 2 Centiem koper, Leopold I 1833-1862
idem als N° 1, maar 2 Cents.
3. *5 Centimes* (Centiem) 1889 - zink
model 5 Centiem, kopernikkel Leopold I 1861-1864
Vz. L. CHR. LAUER NURNBERG 1889
Kz. IMITATION L. CHR. LAUER NURNBERG 5 Centimes.
4. *10 Centimes* (Centiem) 1889 - zink
model 10 Centiem, kopernikkel Leopold I 1861-1864
idem als N° 3, maar 10 Centimes.
5. *20 Cs.* (Centiem) 1888 - zink
model 20 Centiem kopernikkel Leopold I 1861-1862
Vz. IMIT. L. CHR. LAUER NUNBERG 1888
Kz. L. CHR. LAUER NURNBERG 20 C^s
6. *1 F* (Frank) 1888 - ijzer
model 1 Frank zilver Leopold II 1866-1887
Vz. L. CHR. LAUER NURNBERG
Kz. L. CHR. LAUER NURNBERG 1 F 1888.
7. *2 F* (Frank) 1888 - ijzer
model 2 Frank zilver Leopold II 1866-1887
idem als N° 6, maar 2 F.

8. 5 F (Frank) 1888 - ijzer
model 5 Frank zilver Leopold II 1865-1876
idem als N° 6 en 7, maar 5 F
9. 1 F (Frank) 1888 - ijzer
idem als N° 6, maar hoofd Leopold II naar rechts.
10. 2 F (Frank) 1888 - ijzer
idem als N° 7, maar hoofd Leopold II naar rechts.
11. 5 F (Frank) 1888 - ijzer
idem als N° 8, maar hoofd Leopold II naar rechts.
12. 10 F (Frank) 1888 - koper(messing)
model 10 Frank goud Leopold II 1867
Vz. IMIT. L. CHR. LAUER NURNBERG 1888
Kz. L. CHR. LAUER NURNBERG 10 Fr
13. 20 F (Frank) 1888 - koper (messing)
idem als N° 12, maar 20 Fr

BIBLIOGRAFIE

«Collection R. Jameson - Monnaies grecques antiques et impéiales romaines».

De ongeëvenaarde verzameling van Griekse en Romeinse munten die R. Jameson samenbracht is ontegensprekelijk één van de rijkste en beroemdste verzamelingen die een persoon heeft kunnen samenstellen gedurende de vorige eeuw.

Bewust van het buitengewoon belang van zulk een verzameling voor de numismatische wetenschap, heeft de bezitter ervan zelf de catalogus samengesteld die in 't Frans verscheen in vier boekdelen gedurende de periode 1913-32.

Verspreid op een klein aantal en lang uitgeput in de handel, is de catalogus dan ook op zichzelf een zeer begeerd verzamelobject, maar de handelsprijzen behaald op de veilingen - tot zelfs 9.000 dollars - is de reden dat weinig verzamelaars zich dit werk kunnen veroorloven. Dit maar om te zeggen dat de nieuwe editie op initiatief van Obol International een welgekomen feit is.

Twee muntperiodes weerhielden vooral de aandacht van Jameson waarover hij in de inleiding in volgende termen bericht:

«De verzameling van Griekse munten.. werd vooral samengesteld om het artistieke. Ik heb me voorgenomen voorbeelden te verzamelen van verschillende stijl en zoveel mogelijk, van goede bewaring, zonder in een te nauw kader te vallen; men mag zich trouwens geen klein perspectief toemeten als men te doen heeft met de Griekse kunst waarvan alle takken aantrekkelijk zijn, gaande van de verrijkende kennismaking met de archaische periode tot de zo realistische portretmunten van de hellenistische tijd.»

Waar Jameson bij de Griekse munten vooral de schoonheid apprecieerde, beperkte hij zich bij de Romeinse periode tot de munten met beeltenissen: «Ik heb me tevreden gesteld om de verschillende types van portretten te verzamelen zonder rekening te houden met de variaties van de keerzijden »

De kwaliteit van de munten werd het constante oogmerk van deze bevoorrechte verzamelaar. De bewaring en de staat van de stukken is dan ook merkwaardig en indien hierop soms een uitzondering voorkomt, is dit eenvoudig omdat geen ander exemplaar beschikbaar was.

De verzameling is later verspreid geworden; de catalogus ervan echter is gebleven, niet alleen als een getuige maar eerder en vooral als een nuttig werkinstrument. Hij vermeldt voor elk stuk de beschrijving van beide zijden, de waarschijnlijke datum van de aanmunting berekend volgens de toenmalige chronologische benadering; het gewicht tot centigram uitgedrukt; de oorsprong van de munt (indien gekend) en de verzameling waarvan de munt deel uitmaakte of de laatste veiling waar het stuk werd aangeboden.

Maar het voornaamste is dat van elk stuk der 2.620 Griekse munten samen met de 538 Romeinse, de voor- en keerzijden afgebeeld staan op de 164 platen. De scherpheid van de oorspronkelijke illustraties en de zorg besteed aan de reproductie laten elke grondige studie van de stempels toe.

Jameson publiceerde eerst zijn verzameling in twee delen. Maar de latere aanwinsten eisten belangrijke supplementen. Tevens vond een herwerking plaats in die zin dat de aanvullende Romeinse munten nu bijgevoegd werden op het einde van het derde deel dat uitsluitend over de Romeinse numismatiek handelt. Het vierde deel omvat de aanvullingen van de Griekse munten.

De Griekse munten maken ongeveer vijf zesden van het geheel uit. Een referentietafel vergemakkelijkt eveneens de vergelijking van de originele catalogus met de heruitgave.

(Obol International, 85 South Michigan Avenue - Chicago, Illinois 60603, USA. Prijs: \$ 295).

MEDAILLE "WALTER GANSHOF VAN DER MEERSCH"

NAAR HET WERK VAN RENE CLIQUET

Vrienden van Walter Ganshof van der Meersch, waarvan de meesten nauw met hem hebben samengewerkt, hebben het initiatief genomen om een medaille met zijn afbeelding te laten graveren door beeldhouwer René Cliquet.

Op de medaille kan worden ingeschreven ter gelegenheid van zijn tachtigste verjaardag.

Ø 70 mm.

KEERZIJDE TEKST IN RELIEF: WALTER GANSHOF VAN DER MEERSCH.

MEDAILLE 70 mm Ø gepatineerd BRONS IN DOOSJE.

GESLAGEN door de UITGEVERS FIBRU-FISCH NV.

Prijs: 900 BF. (inclusief verzendingskosten en BTW)
TE STORTEN OP P.R. 000-0017141-69 van de N.V. FIBRU-FISCH.

MANIFESTATIES

Tongeren : 5 maart-3 mei 1981 tentoonstelling Munt in Limburg

Betreffende de reeds vroeger aangekondigde tentoonstelling in het Gallo-Romeins Museum vermelden we nog dat deze bijeenkomst zich richt tot een brede waaier van mensen, vooral belangstellenden uit het verenigingsleven en de onderwijswereld. Wij denken hier aan geschied- en oudheidkundige kringen, verenigingen voor heemkunde, numismatiek of met een brede culturele interesse; zij richt zich uiteraard ook tot leerkrachten economie, wiskunde, geschiedenis, maatschappelijke vorming, esthetica.

De tentoonstelling zal drie grote luiken omvatten :

1. De techniek van het muntslaan.

In deze afdeling zal met behulp van iconografisch materiaal, werktuigen en andere voorwerpen een overzicht gegeven worden van de evolutie in de techniek van het muntslaan. De nadruk zal gelegd worden op het slaan van munten met een hamer daar dit de enige techniek is die in onze streken daadwerkelijk toegepast werd. Door middel van foto's en gravures zal uiteengezet worden hoe munten geslagen werden en hoe een muntatelier georganiseerd werd. Enkele bijzondere stukken - stempels uit Kessenich - geven ons een duidelijk beeld van hoe een kleinschalig lokaal atelier werkte. Maar ook de meer moderne technische middelen zoals de schroefpers die vanaf de XVIIe eeuw opgang maakt komen ruimschoots aan hun trekken. De verschillende stappen in het fabricageproces, zoals het maken van ontwerpen, stempels, etc. worden aan de hand van moderne voorbeelden van prof. Elstrom de ontwerper van de hedendaagse Belgische munten geïllustreerd. Als climax wordt aan de bezoeker hier de gelegenheid gegeven tegen een beperkte prijs zijn eigen herinneringspenning met de hamer te slaan.

2. Rekenen en tellen met munten.

In het tweede luik wordt aan de hand van concrete voorbeelden uitgelegd hoe men vroeger met behulp van teltafels en rekenpenningen boekhouding kan voeren. Op de tentoonstelling zal aan de bezoekers de gelegenheid geboden worden om zelf bewerking met munten op deze manier uit te voeren. Het geheel wordt opgeluisterd door middel van muntboeken, placcaarden met officiële wisselbeursen, muntweegschalen uit het land van Luik, gravuren etc. Nauw aansluitend zal in een ludieke afdeling een «ontdekkingstocht» door de wereld van het munt-

NIEUWE AANMUNTINGEN

Maurice COLAERT

Een nieuwe wereldpremière ?

Een wereldpremière of eenvoudig een pseudo-munt, vroegen wij ons af toen in 1978 het eiland Man een stuk van een pound de wereld inzond. Nu is er ernstig spraak van dat het Verenigd Koninkrijk dit voorbeeld zal volgen, samen met Guernsey en Jersey zoals we verder in deze rubriek zullen zien.

Het eiland Man komt nu andermaal met een nieuweling : een munt van vijf pounds gekozen naar verluid, na grondige voorbereidende studies om de wensen van de fabrikanten van automatische verkoopsapparaten tegemoet te komen.

De munt van een pound kreeg de afmetingen van de vroegere gouden sovereign, die ten tijde van de grote luister van het Britse imperium ook effectief een pound waard was.

Naar dit voorbeeld krijgt de nieuwe munt van vijf pounds nu de afmetingen van het vroegere prestigieuze stuk van vijf sovereigns.

De nieuwe circulatiemunt wordt gemaakt uit een vireniumlegering : een samenstelling uit nikkel, koper en zink die er uitziet als goud en het stuk weegt 20 gram. Op de voorzijde ziet men koningin Elisabeth naar Arnold Machin en de keerzijde vertoont de gebruikelijke triskelisbeeldenaar van het eiland Man. Natuurlijk worden de spiegelglans series uit virenium, zilver, goud en platina niet vergeten

gebruik georganiseerd worden. Hierin wordt geïllustreerd hoe munten aan het monetaire gebruik ontsnappen en dienen als werktuigen, sieraden etc.

3. De muntateliers.

In het laatste luik wordt een summier overzicht gegeven van de muntproductie in onze streken tijdens de middeleeuwen en moderne tijden toen meer dan dertig ateliers op het grondgebied van onze huidige provincie actief waren. Van elk atelier wordt een geografische en chronologische begrenzing gegeven. Door middel van een keuze uit de munten van elk atelier wordt geprobeerd een overzicht te geven van hun belang op nationaal en internationaal gebied. Elk atelier wordt daarenboven, voor zover mogelijk gesitueerd door middel van een gravure of foto.

Reeds nu kunnen wij U mededelen dat er naast geleide bezoeken aan de tentoonstelling gewerkt wordt aan meer uitgebreide programma's. Zo kan bijvoorbeeld een bezoek aan «Munt in Limburg» gecombineerd worden met een kijkje in het Gallo-Romeins Museum en/of de stad Tongeren of uitgroeien tot een ganse dag genieten van Haspengouw. Bij deze activiteiten zal steeds getracht worden, liefst in samenspraak met de betreffende personen, in te spelen op de eigenheid van elke groep.

Voor alle nadere inlichtingen kan men terecht op telefoonnr. 011/67.65.79.

Leuven: 1 mei 1981

Op 1 mei organiseert Numismatica Leuven haar traditionele internationale muntenruilbeurs van 9 tot 17 uur in de Tuinbouwschool, Mechelse vest te Leuven.

De prijs per meter bedraagt 150 BF (bankrekening 230 - 0162548-93). Voor inlichtingen en reservaties kan men zich wenden tot de heer J. Vanhorebeek, Boogschuttersstraat 16 te 3030 Heverlee (tel. 016/25 05 14).

Brussel: 9-10 mei 1981

Herinneren wij eraan dat de afdeling Brussel haar vijfjaarlijkse numismatische dagen houdt op zaterdag 9 en zondag 10 mei.

Deze derde heruitgave, vervolg van 1971 en 1976, heeft plaats in het World Trade Center, 162 Emile Jacquainlaan (Noord Station), parking ter plaatse. De deuren worden voor de verzamelaars geopend elke dag om 10 uur. Inkom 50 BF, maar leden van het E.G.M.P. betalen 25 BF op vertoon van hun lidkaart.

De bar is de ganse dag open en in de onmiddellijke nabijheid kunnen de bezoekers het middagmaal gebruiken.

De traditionele penning in zilver en brons kan ter plaatse aangeschaft worden en er zullen ook enkele penningen in vermeil beschikbaar zijn. De voorzijde is gemaakt naar een medaille van Braemt uit 1854: Sint-Michiel verslaat de draak van de cholera.

Een tentoonstelling georganiseerd onder de leiding van de heer A. Schepers loopt er gelijktijdig onder het thema «Brussel gezien uit het standpunt van zijn munten, medailles, penningen en biljetten».

Dendermonde: 28 mei 1981

Na de algemene vergadering van het E.G.M.P. op 29 maart organiseert de Numismatische Kring van Dendermonde in het V.T.I., E. Van Winckellaan, 6 te Dendermonde op Hemelvaartdag, 28 mei 1981 zijn vierde internationale numismatische dag van 9 tot 18 uur.

Reservatie van tafels kan geschieden tegen de prijs van 200 BF per meter, door storting op rekening 393-0215324-73.

Voor nadere inlichtingen kan men zich wenden tot de heer R. Van Brussel, Noordstraat, 7 te 9108 Eksaarde (tel. 091/46.93.74).

Heusden - Zolder: 17-18 oktober 1981

Op zaterdag 17 en zondag 18 oktober richt deze afdeling een numismatisch weekeinde in met volgende activiteiten.

Zaterdag 17 oktober:

van 14 tot 17 uur: veiling

18 uur: voorstelling jaarboek

19 uur: spreekbeurt en tentoonstelling.

Zondag 18 oktober:

Van 9 tot 17 uur: nationale ruildag.

Israël

Het traditioneel stuk voor de verjaring van de onafhankelijkheid - de 32ste in 1981 - toont een boek met erboven verscheidene letters van het Hebreeuws alfabet samengebracht in de vorm van een vlam. Een zilveren munt (850/1000) van 28,8 g en 37 mm, met een faciale waarde van 2 shekel en een gouden munt (900/1000) van 17,28 g en 30 mm, met een waarde van 10 shekel.

Libanon

Drie stukken voor de Olympische Winterspelen van Lake Placid met jaartal 1980, 400 pounds uit goud (900/1000), 23 mm, 8 g, ten belope van 5.000 ex. en geslagen als «proef». 10 pounds uit zilver (500/1000) 39,3 mm, 19 g geslagen op 20.000 ex. en 1 pound uit koper-nikkel, 28mm, 8 g met 40.000 ex. als slagaantal. Franse en Arabische legenden.

Oostenrijk

In de traditionele reeks van de 500 - schillingstukken nu een zilvermunt (640/1000), van 24 g en 38 mm, ter herdenking van de 100ste verjaardag van het Oostenrijkse Rode Kruis. Op de voorzijde: de stichter Henri Dunant (1828-1910).

Ook wordt een nieuwe courante munt van 20 schilling geslagen om het biljet van dezelfde waarde te vervangen, 8 g, 27,7 mm, legering van koper, aluminium en nikkel. Op de voorzijde: negen rechtstaande figuren die de negen provincies personifiëren. Op de keerzijde: de waarde.

Panama

De 150ste verjaardag van de dood van Simon Bolivar is het thema van een volledige serie 1980 munten: 1 centesimo uit brons, 2 1/2, 5, 10, 25 en 50 centesimos uit koper-nikkel, 1, 5 en 20 balboas uit zilver. Uit goud (500/1000) 500 balboas, 1980, 37,18 g, 45 mm. Op de keerzijde: twee reigers.

Polen

Stuk van 50 zlotych uit koper-nikkel, 1980, 31 mm, 11,5 g, dat koning Boleslaus Chrobry I (992-1025) herdenkt. Deze was de basislegger van de Poolse staat, bewonderd voor zijn wilskracht, doch gevreesd voor zijn wreedheid.

Samoa

Slaat een dollar met jaartal 1980 in het raam van het F.A.O. aanmunting. Het gaat hier om het circulerende stuk met een bijkomende legende: «Food for all 1980». Het stuk wordt aangeboden uit koper-nikkel en uit zilver (500/1000).

Thailand

Munten van 10 en 5 baht uit koper-nikkel, 1980, respectievelijk 32 en 29,5 mm en 15 en 12,03 g, ter gelegenheid van de tachtigste verjaardag van prinses Sri Sangwai, beter gekend als de prinses-moeder. Op de voorzijde haar portret.

Tsjechoslowakije

100 korun uit zilver (500/1000), 9 g, voor de honderdste verjaardag van de geboorte van Dr. Bohumir Smeral, die een belangrijke rol speelde in de arbeidswereld. Zijn beeltenis staat op de voorzijde.

West Afrikaanse Staten

De Centrale Bank van deze staten geeft een stuk uit van 25 francs uit aluminium - brons, 1980, 25 mm. Op de voorzijde: een in een chemisch laboratorium werkende vrouw.

VEILINGEN EN CATALOGI

De heer Jean Elsen (Tervurenlaan 65 bus 1, 1040 Brussel):

Lijst nr. 29 van februari 1981: antieke Griekse, Romeinse, gouden munten, zilveren moderne munten, Zuidelijke Nederlanden, medailles en penningen, België en numismatische boeken.

De bijdrage handelt ditmaal over valse patagons van Filips IV.

Lijst nr. 30 van maart 1981: antieke Griekse, Selucidische, Romeinse en Byzantijnse, middeleeuwen en Zuidelijke Nederlanden, medailles en penningen, moderne munten

Mevrouw M. Cools (Langestraat 140, 8000 Brugge)

Lijst nr. 2 met platen: Zuidelijke Nederlanden, beleg van Antwerpen, Hollandse periode, koninkrijk België, Belgisch Kongo, medailles, verschillende landen en enkele antieke munten.

A.G. Van der Dussen B.V. (Hondstraat 5, NL-6211 H.W Maastricht):

Lijsten van december 1980 en januari 1981: de januari uitgave omvat een reeks van penningen voornamelijk uit lood van de Noordelijke en Zuidelijke Nederlanden. De firma heeft ook twee lijsten van boeken gepubliceerd handelend over de oudheid en over medailles, decoraties, biljetten, aandelen en obligaties.

Met de lijst van februari 1981 vindt men een supplement betreffende numismatische boeken in verband met de aanmuntning van de middeleeuwen tot op onze dagen.

CNI (J. Van Elewijckstraat, 1820 Strombeek):

Lijst van december 1980: voornamelijk munten uit de Zuidelijke Nederlanden en het koninkrijk België.

Sotheby's (New Bond Street 34-35, Londen W1A 2AA)

Veiling van 21 januari 1981: Griekse en Romeinse munten; enkele munten van de Vandalen en naast Chinese munten en antieke amuletten, verscheidene gouden en zilveren munten.

Veiling van 18 februari 1981: Verenigd Koninkrijk. Hoogtepunt was wel het eerst gevonden exemplaar van een variëteit van een gouden nobel van Hendrik VIII (1509-1547). De nobel toont Sint-Joris te paard met een dreigend zwaard achter het hoofd.

Men kende nog een andere variëteit van dit stuk waarop Sint-Joris de draak met de lans steekt. In werkelijkheid was het type met het zwaard niet ongekend, daar de afbeelding afgedrukt staat in twee muntinstructies voor de handelaars, waarvan één uitgegeven werd in 1551 te Gent en het tweede te Antwerpen in 1581. Daarom ook had Dr. Kent in het in 1963 verschenen artikel het mogelijke bestaan van het stuk vooropgesteld. De gouden munt zou teruggevonden zijn in Essex.

Veiling van 6 maart 1981: numismatische bibliotheek.

Veiling van 11 maart 1981: volledig gewijd aan Islamitische munten en literatuur. Meer dan driehonderd munten gaande van de eerste kaliefen van de hegira tijdrekening tot in onze 18de eeuw.

Galerie des Monnaies (rue Adhémar-Fabri 6, CH-1211 Geneve 1):

Lijst nr. 37: uitsluitend gewijd aan een gamma van goudstukken.

Spink Coin Auctions (Kingstreet 5-7, St. James's, Londen SW 1Y 6QS):

Veiling van 18 maart 1981: gewijd aan de belangrijke bibliotheek van Sir C.S.G. Robinson (1887-1976). Vanaf 1912 als adjunct-conservator van het departement voor munten en penningen van het British Museum, beëindigde hij er zijn loopbaan in 1952 als conservator. Hij was één van de promotoren van het *Sylloge Nummorum Graecorum* en bezat een eigen documentatie betreffende de Griekse numismatiek.

Bij testament liet hij het Ashmolean en Fitzwilliam Museum toe de hun ontbrekende werken op te nemen.

Veiling van 19 maart: twee voorname verzamelingen, waarvan de eerste de gouden munten van Georges III (1760-1820) tot Elisabeth II vertegenwoordigt, de andere verzameling omvat een honderdtal kronen van het Commonwealth (1649-1660) tot William IV (1830-1837).

De heer Emile Bourgey (rue Drouot 7, F-75009 Parijs):

Veiling van 11-12 maart 1981: Griekse, Romeinse, Byzantijnse, Gallische, buitenlandse munten. Belangrijke verzameling medailles uit zilver en brons vanaf de 17de eeuw. In de inleiding van de catalogus vermeldt de deskundige de hergeboorte van de medaille.

De heer Jean Vinchon (rue de Richelieu 77, F-75002 Parijs):

Veiling van 30 en 31 maart 1981: Griekse, Romeinse, Gallische, Byzantijnse, Franse en buitenlandse munten.

Monnaies et Médailles S.A. (Malzgasse 25, CH-4002 Basel):

De gebruikelijke lijsten voor de maanden januari en februari 1981.

Banque Populaire du Nord (Bd. de la République 847, F-59700 Marcq-en-Baroeul):

Lijst van december 1980: Franse écu-munten sedert Henri III; munten en penningen van de Franse Revolutie; denieren en antoniniani tot Carausius.

The Sicilian Gallery (Sicilian Avenue 25, Londen W.C.1):

Winter 1980 lijst uitsluitend samengesteld uit historische medailles, vooral Engelse, maar ook Franse en uit verschillende landen.

De lijst is rijk geïllustreerd en heeft een goede index: onderwerp, lokaliteit, portret en graveur.

HOEKJE VAN DE VERZAMELAAR

Gouden penningen 1980

De aanmuntingen van de gouden penningen 1980 ter herdenking van de 150ste verjaardag van de onafhankelijkheid van België werden als volgt bekend gemaakt:

legende	Frans	Nederlands	Duits	Totaal
module van 40 frank:	13.438	11.468	7.071	31.977
module van 20 frank:	19.898	15.422	7.903	43.223

Noodmunt Gent 2 Fr

De heer Van Brussel F., 68 Cie Genie, SPB 4 - 4090 - BSD vraagt om inlichtingen betreffende een 2 Fr noodmunt stad Gent.

Het stuk in zijn bezit heeft dezelfde kenmerken en afmetingen als het normale stuk, maar is uit ZINK terwijl alleen de zijde met waarde aanduiding verkoperd is.

Het gewicht van het stuk is ook merkkelijk minder en bedraagt 6,125 g. Gaat het hier om een proefstuk of een naslag? Zijn er nog zulke munten gekend? Wie helpt?

Keltische munten

In verband met zijn verzameling munten op geschiedkundige basis:

«Van de Kelten tot heden» ontbreken de heer Frans Eyckens, 102 Zandstraat, 2410 Herentals enkele gegevens.

Hij vraagt onder welke heerser de eerste munten geslagen werden voor de volgende graafschappen of hertogdommen:

Graafschap Leuven: 977 - 1106;

Hertogdom Neder-Lotharingen: 977-1096;

Graafschap-hertogdom Limburg: XIde eeuw - 1283;

Graafschap Loon: Xde eeuw - 1366.

Onder welke Merovingische heerser werden de eerste munten geslagen met zijn beeldenaar of naam (ca. 447 tot 751, van Merovech tot Childerik III)?

Ongedateerde frank

Een exemplaar van een munt van een frank van het huidig type, maar zonder jaartal werd onlangs in de omloop aangetroffen door de heer Jacques Dierickx. Het gaat hier andermaal om een stuk met Nederlandstalige legende. De staat van het stuk laat een langdurige omloop veronderstellen wat aanduidt dat het reeds enkele jaren geleden geslagen werd.

Zeldzame 1.000 F biljetten

Van bij het verschijnen in december II. van het nieuw biljet van 1.000 F met de beeltenis van de Luikse toondichter André Gretry, werd kennis gegeven dat zekere biljetten slechts twee voornamen - Ernest en Modeste - vertoonden in plaats van zijn drie voornamen met familienaam.

Naar verluidt zou een zeker deel van deze biljetten de controle ontsnapt zijn en zouden allen terecht gekomen zijn in een Luikse bank. Het feit dat zovele kassiers over gans het land tevergeefs gezocht hebben naar verdere foutieve exemplaren laat veronderstellen dat de enkele gelukkige verzamelaars een zeldzaam 1.000 F - variante in hun bezit hebben.

Gallische vondst Thuin

La Libre Belgique vermeldt op 10 februari 1981 dat een jonge verzamelaar uit Thuin een fantastische numismatische vondst deed. De

vondst zou naar alle waarschijnlijkheid gedaan zijn in de terrastuinen aan de zuidkant van de stad en een honderdtal goudstukken van de Gallische (Nerviërs) periode in perfecte staat omvatten.

Volgens het dagblad dateren ze uit de periode 58-52 voor Chr. Het betreft stukken van ongeveer een centimeter diameter, met aan beide zijden grafische tekens. De motieven schijnen geïnspireerd te zijn op Romeinse stukken. Gestyleerde munten met eigenaardige naïviteit zoals een paard met zes poten, enz.

Sommige munten lijken niet in omloop geweest te zijn wat op een lokale fabricatie zou kunnen wijzen alsmede op de belangrijkheid van Thuin in de Nervische samenleving.

Nadat eerst één munt gevonden werd en later nog één, werd met behulp van een metaaldetector de volledige schat ontdekt.

De vondst wordt wetenschappelijk onderzocht en vermelden we nog dat deze schat het aantal gekende gouden Nervische munten in Europa verdubbelt.

Afdeling Antwerpen

De heer J. Pittoors tijdens de feestrede